

4. Ограничения участия жидов свеклосахарной промышленности // Волинская земля. 1914. 2 июня.
5. Веножимский В. Господствующее положение жидов и инородцев // Волинская земля. 1914. 7 июня.

Олександр Буравський
(м. Житомир)

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ НА ВОЛИНІ (ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Питання політичної історії українських земель у складі Російської імперії на початку ХХ ст. досліджено в працях українських та зарубіжних істориків. Однак проблема суспільно-політичного розвитку на Волині розглянута ще недостатньо. Окремі питання досліджуваної теми присутні у працях А.Я. Авреха [1, 2] та Ю.В. Хитровської [3].

Метою статті є аналіз особливостей проведення виборів до III та IV Дум та діяльності Союзу руського народу (СРН) на Волині на початку ХХ ст.

3 червня 1907 р. імператором Миколою II було видано указ про проведення виборів до III Державної Думи. Влітку 1907 р. у Волинській губернії, як і в усіх інших губерніях тогочасної Російської імперії розпочалося формування списків виборщиків.

Нове виборче законодавство значною мірою обмежило участь у виборах незаможних верств населення. Органи влади робили усе можливе, щоб до складу новообраної Думи потрапила проурядова більшість. 13 депутатів Державної Думи від Волині мали обирати на губернському з'їзді 158 виборщиків[4, с. 5].

31 липня 1907 р. у «Волинських губернських відомостях» було опубліковано списки осіб, які мали право брати участь у виборах виборщиків на губернський з'їзд у м. Житомир. Як свідчить аналіз виборчих списків осіб, майновий ценз яких дозволяв вибирати на пряму уповноважених на губернські збори у м. Житомирі, в них було набагато більше євреїв ніж українців та росіян [5, с. 1-4], аналогічні тенденції спостерігалися й у інших містах регіону.

Це було зумовлено тією обставиною, що у містах та містечках Волинської губернії основну масу населення становили саме євреї, а більшість заможних городян належала саме до цієї етнічної групи. Враховуючи наявність смуги «осілості» євреїв, яка була штучно створена урядами у Російській імперії, євреї на початку ХХ ст. становили другу за чисельністю етнічну групу населення Волинської губернії, а в містах більшість. Проведення двох з'їздів серед міського населення мало нівелювати перевагу євреїв серед міських жителів та обмежити кількість їх представників на губернському з'їзді виборщиків, що було регламентовано законодавством про вибори до Думи.

Яскраво виражена дискримінація виборчих прав євреїв пояснюється тим, що в період третьочервневої монархії у Російській імперії спостерігалось посилення антисемітських настроїв з боку уряду, чорносотенних організацій та октябристів. Особливо помітно це стало під час роботи III Державної Думи [1, с. 37].

Таким чином, обмеження кількості євреїв, які мали право обирати депутатів Думи на губернському з'їзді було продиктоване бажанням уряду не допустити їх до активної участі в її роботі, а враховуючи той фактор, що на губернських зборах у м. Житомирі обирати депутатів Думи мали 158 виборщиків серед яких більшість становили поміщики-землевласники то шансів бути обраними депутатами Думи представникам євреїв практично не було.

Незважаючи, що списки осіб, що були опубліковані, через деякий час у них відбулися певні зміни. Так, у Володимир-Волинському повіті згідно подання міської Управи від 1 вересня 1907 р. за № 2336 було запропоновано виключити з числа виборщиків 6 осіб, які обіймали «політичні посади». Рішенням повітової комісії 3-го скликання по виборах у Державну Думу їх було виключено зі списків виборщиків [6, арк. 7-8 зв.]. Така позиція повітової комісії по виборах у Державну Думу була продиктована тим, що згідно Положення про вибори, участі у них не мали права брати особи, які займали політичні посади, всі хто навчався, перебував на дійсній військовій службі [7, с. 317].

Волинську губернію в III Думі представляло 13 депутатів, які були обрані на губернському з'їзді восени 1907 р. Депутати, які в ній представляли Волинську губернію – росіяни та українці співпрацювали з правими та прогресистами, деякі з них були активними членами СРН.

Наприкінці її каденції депутати-селяни від Волинської губернії дещо відійшли від правих, що було зумовлено такою обставиною: «селянські інтереси не були взяті ними до уваги» й права більшість у Думі не підтримала низки законопроектів, які стосувалися селян, але й надалі селяни-депутати від Волині продовжували співпрацювати з правими [8, с. 6].

Така позиція депутатів-селян була зумовлена тим, що вони співпрацювали з СРН, а на Волині ця політична сила у той час була найвпливовішою.

Головну роль у зміцненні позицій СРН на території Волинської губернії на початку XX ст. відіграло православне духовенство, яке робило усе можливе, щоб залучати до цієї монархічної організації селян. Охоплюючи своїм впливом усі населені пункти, духовенство вдало проводило чорносотенну агітацію. Так, голова Почаївського СРН архімандрит Віталій вважав недостатніми щоденні прийоми селян у Почаївській Лаврі, тому «здійснював по єпархії хресні ходи на 100 верств і більше, повчаючи народ по містах та селах» [3, с. 338].

Результати такої діяльності не забарилися. У Волинській губернії станом на кінець 1907 р. нараховувалося 434 відділи та 634 підвідділи СРН загальною чисельністю 105 тис. осіб [3, с. 336]. Загалом у Російській імперії до складу цієї монархічної організації належало 356 758 осіб [2, с. 226].

У 1912 р. закінчувався термін каденції III Думи, яка на відміну від двох попередніх, функціонувала 5 років. На осінь було призначено вибори до IV Державної Думи.

Важливу роль у виборах депутатів на Волині відіграло православне духовенство. Під час виборчої кампанії свої кандидатури висували не лише священики, а й рядове чернецтво. У списках осіб, що мали право брати участь у виборах по другому з'їзду міських виборщиків у Дубенському повіті нараховувалось 15 ченців Дубенського та Дерманського монастирів [3, с.356].

Згідно законодавства у всіх повітах губернії було обрано 158 виборщиків. 18 жовтня 1912 р. у м. Житомирі було проведено спільний з'їзд виборщиків від землевласників, селян та жителів міст для вибору депутатів до IV Державної Думи від Волинської губернії, на який прибуло 157 виборщиків. Першим було обрано представника від селян В.І. Самчука з Острозького повіту, другим – представника правих, поміщика Г.Є. Рейна. Третім балотувалися представники жителів міст. На депутатський мандат претендували А.Г. Позняков з м. Житомира і судовий пристав із м. Рівне П.А. Ярмолович, який представляв праві сили, й здобув перемогу, за нього проголосувало 94 виборщики. Після поразки А.Г. Познякова поляки та євреї в кількості 49 осіб залишили вибори, за винятком житомирського міського голови І.О. Доманевського. Після короткої перерви, 108 виборщиків продовжили обирати депутатів Думи. Депутатом було обрано й чорносотенного єпископа кременецького Никона. Всі депутати Думи від Волинської губернії належали до правих політичних сил [9, с.12-14].

Серед новообраних депутатів були селяни, які підтримували ідеологію СРН. Жодного поляка або єврея стараннями чорносотенців до складу IV Думи на Волині у 1912 р. обрано не було, що у свою чергу посилювало міжетнічне протистояння в краї.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що діяльність чорносотенців на Волині стимулювала подальшу ескалацію напруги в суспільстві, сприяла загостренню міжконфесійних та міжетнічних взаємовідносин, проводилася за підтримки органів імперської влади.

Список використаних джерел та літератури

1. Аврех А. Я. Столыпин и Третья Дума. М. : Наука, 1968. 520 с.
2. Аврех А.Я. Царизм и IV Дума 1912 – 1914 гг. М. : Наука, 1981. 296 с.
3. Хитровська Ю.В. Участь християнських конфесій у суспільно-політичному житті Правобережної України наприкінці XVIII – на початку XX століття. К.: Видавництво Європейського університету, 2011. 472 с.

4. Положение о выборах в Государственную Думу // Почаевский листок. 1912. № 11.
5. Волынские губернские ведомости. 1907. Приложение № 79.
6. Держархів Волинської обл. Ф. 374. Оп. 1. Спр.2. 22 арк.
7. О выборах в Государственную Думу // Прибавление к Почаевскому листку за 1906 год. № 14.
8. Волков Л. Волынские депутаты в Думе // Почаевский листок. 1912. № 15.
9. Выборы членов Государственной Думы // Почаевский листок. 1912. № 80-81.

Сергій Соколюк
(м. Київ)

ОФІЦЕРИ – ПІДВОДНИКИ РОСІЙСЬКОГО ФЛОТУ ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ, УРОДЖЕНЦІ ВОЛИНІ

У сучасних умовах прагнення керівництва Росії обернути Україну у своє колоніальне лоно шляхом ведення гібридної війни у поєднанні з інформаційною та збройною агресією на етапі відродження Військово-Морських Сил Збройних Сил України (далі – ВМС) бачиться актуальним залучення широкого загалу до студіювання вітчизняної військово-морської історії у всіх її вимірах – будівництві флоту, розвитку морських озброєнь, військово-морської теорії та військово-морського мистецтва. Достатньо цікавим у цьому напрямку є також, на нашу думку, висвітлення ролі та місця особистостей. Дана публікація присвячена першим офіцерам підводного флоту Російської імперії – уродженцям Волині.

Одним із найстарших офіцерів-підводників з Волинської землі був капітан 1 рангу **Чайковський Микола Васильович** (11.01.1851–?). Виходець із місцевих дворян, 13 вересня 1868 р. у віці 17 років він вступає вихованцем до Морського корпусу [2, с.837]. Після завершення навчання 16 квітня 1872 р. був проведений в гардемарини [1] і вже 2 травня призначений на Балтійський флот (далі – БФ), де з 17 червня проходив службу на фрегаті «Князь Пожарский». 9 грудня того ж року був переведений з Балтійського на Чорноморський флот (далі – ЧФ), де з 1 квітня по 21 листопада 1873 р. служив на пароплаві «Казбек», 30 серпня був переведений у мічмани. Протягом 1874–1880 рр. М. Чайковський проходив службу на різних кораблях ЧФ. У серпні – вересні 1878 р. брав участь у Російсько-турецькій війні 1877–1878 рр. у якості флаг-офіцера (флагманського офіцера) при начальнику загону суден Керченської оборони [2, с.837].

Після закінчення у вересні 1880 р. Мінних офіцерських класів служив на посадах мінного офіцера на Балтійському флоті. 28 травня 1881 р. був переведений до 2-го Балтійського флотського екіпажу. Перебуваючи на посаді мінного офіцера у партії мінного загородження Мінного загону БФ (14.05–31.08.1882), завідував підводним човном розробки С.К. Джевецького (14.05.1882–10.02.1883) і проводив його випробування у Військовій гавані Кронштадта [2, с.837]. За 57 ходових